

K R O N İ K

«ULUSAL YETKİ SINIRLARI ÖTESİNDEKİ DENİZ YATAĞI VE OKYANUS TABANININ BARIŞÇI AMAÇLARLA KULLANILMASI KOMİTESİ» NİN ÇALIŞMALARI

Prof. Dr. Mehmet GÖNLÜBOL

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 18 Aralık 1967 tarih ve 2340 (XXII) sayılı kararı ile kurularak, çalışmalarını periyodik toplantılarla sürdürmekte olan «Ulusal Yetki Sınırları Ötesindeki Deniz Yatağı ve Okyanus Tabanının Barışçı Amaçlarla Kullanılması Komitesi», son toplantısını, Örgütün Cenevre'deki Avrupa Merkezinde 19 Temmuz - 27 Ağustos 1971 tarihleri arasında yapmıştır. Çalışmalarına katılmak fırsatını bulduğumuz Komite'nin bu toplantısı hakkındaki gözlemlerimiz ve izlenimlerimiz aşağıda özetlenmiştir.¹

I. Komite, adının da işaret ettiği gibi, ulusal yetki sınırları ötesindeki deniz yatağı ve okyanus tabanı ile toprak altındaki doğal kaynakların barışçı amaçlarla ve tüm insanlık yararına araştırılması ve işletilmesi için gerekli ön-çalışmaları yapmak üzere kurulmuş bir hazırlık organı niteliğindedir. Amaç, 1973 yılında toplanması düşünülen Deniz Hukuku Konferansı için bir sözleşme tasarısı hazırlamaktır.

Bilindiği gibi, Birleşmiş Milletlerin müzaheretleri ile 1958 ve 1960 yıllarında, Cenevre'de, iki deniz hukuku konferansı daha toplanmıştı. Bu konferanslardan birincisinde, deniz hukukunun dört dalında dört ayrı sözleşme hazırlanmış, bu sözleşmelerden herbiri sonradan gerekli sayıda devlet tarafından tasdik edilerek yürürlüğe girmiştir. Buna karşılık, 1960 yılında toplanan ikinci konferans başarılı olamamış, herhangi bir sözleşme tasarısı hazırlayamadan dağıl-

(1) Burada yazdıklarımızın tamamı kişisel görüşlerimizdir ve hiç bir kurumun bağlar nitelikte değildir.

mıştır. Bu başarısızlığın başlıca nedeni, bu konferansta, 1958 konferansından artakalan konuların ele alınmasıydı; bunlar, devletlerin çok farklı görüşlere sahip oldukları konulardı.

Çalışmalarını 1968 yılından beri sürdürmekte olan, kısa adıyla, «Deniz Yatağı Komitesi» de, halli zor, karmaşık sorunlarla karşı karşıya bulunuyor. Güçlük, Komite'nin, çalışma alanı dışındaki deniz hukuku sorunlarını ele alması, hatta bunları öncelikle halletmesi zorunluluğundan doğuyor. Başka bir deyişle, Komite'nin başta gelen görevi, ulusal yetki dışındaki deniz yatağı ve toprak altı madenlerinin işletilmesinden doğan sorunlarla uğraşmak olduğu halde, ulusal yetki dışındaki denizlerin herhangi bir sorunu ile uğraşmak, ister istemez bu deyimden bir tanımlanmasını zorunlu kılmıştır. «Ulusal yetki dışında» kalan deniz alanları hangileridir? Ya da, ters yönden sormak gerekirse, «ulusal yetki içinde» kalan deniz alanları hangileridir?

Böylece, Komite'nin çalışma alanı çok genişlemiş oluyor. Nitekim, bu durum çok iyi görülmüş olacak ki, Komite'nin çalışmalarını kolaylaştırmak için üç alt-komite kurulmuştur. I. Alt-Komite, deniz yatağı ve toprak altı madenlerinin işletilmesiyle; II. Alt-Komite hukukî işlerle; III. Alt-Komite de işletmeden mütevellit denizlerin kirletilmesi sorunu ile meşgul olacaktı. Ama, hemen belirtmek gerekir ki, bu konulardan herbiri, diğerleri ile yakından ilintilidir ve birinin halledilebilmesi, diğerlerinin halledilmesine bağlıdır. Bu durum, alt-komitelerin çalışmalarında da kendisini göstermiştir. Alt-komiteler arasındaki görev taksimine rağmen, hemen hemen her devlet, deniz hukuku ile ilgili hemen hemen her sorunu dilediği alt-komitede, dilediği biçimde ortaya koymuştur. Böylece, alt-komiteler arasındaki görev taksimi, uygulamada, biçimsel bir görev taksiminden öte bir anlam taşımamıştır.

II. Yukarıdaki kısa açıklamadan da anlaşılabilir gibi, Komite'nin karşılaştığı ilk ve belki de en önemli sorun şudur : Devletlerin yetki alanı içine giren, ya da bu alan dışında kalan deniz kesimleri ile bunlar üzerinde sahip oldukları hakların ve yetkilerin saptanması.

Devletler hukukunun teamülî ve ahdî kurallarına göre deniz alanı başlıca üç kısımdan müteşekkildir : İç sular, karasular ve açık denizler. İç sular, devletlerin kara ülkesi ile, karasularının başlangıç hattı arasındaki deniz alanıdır; bu deniz alanı ile deniz yatağı ve toprak altında sahil devlet, kara ülkesinde sahip olduğu tüm haklara ve yetkilere sahiptir. Karasuları, iç suların bitiş

noktası ile, açık deniz arasındaki deniz alanıdır. Yabancı devletlerin ticaret gemileriyle, bazı koşullar altında savaş gemilerine tanıyan «zararsız geçiş hakkı» dışında, sahildevlet, bu deniz alanı üzerinde, iç sularda sahip olduğu hakların tümüne sahiptir. Açık denizler ise, belirli devletler hukuku kurallarına uymak şartıyla, her devletin eşitlik ilkesine göre kullanabileceği deniz alanıdır. Nihayet, önce devletlerin tatbikatı biçiminde başlayarak, sonradan 1958 sözleşmesiyle ahdî bir hukuk kuralı haline gelmiş görünen dördüncü bir deniz alanı daha vardır : Bitişik bölge. Bitişik bölge, esas itibariyle açık denizin bir parçası olmakla birlikte, sahildevletin belli konularda kısıtlanmış bazı hakları ve yetkileri kullanabileceği, karasuları ile açık deniz arasındaki bir deniz alanıdır. 1958 sözleşmesine göre, sahildevlet bu bölgede, gümrük, muhaceret, maliye ve sağlık konularında kabul etmiş olduğu kuralları uygulayabilmek için gerekli tedbirleri alabilir.

Karasuları ve Bitişik Bölge hakkındaki 1958 Sözleşmesi, kaynağını teamülden alan bu kuralları kodifiye ederek âkit devletler için birer hukuk kuralı haline getirmiş bulunuyor. Fakat, devletler hukukunun gerek teamülî kurallarında, gerek 1958 sözleşmesinde bu deniz kesimlerinin kapladığı alan ve bunlar üzerinde devletlerin yetkilerinin niteliği hakkında bir çok boşluklar bulunuyor. Bu boşlukların başında karasularının genişliği geliyor.

Gerçekten, teamülî hukukta karasularının genişliği konusunda tüm devletlerce kabul edilmiş kesin bir kural yoktur. Yakın zamanlara değin devletlerin uygulaması 3 ilâ 12 mil arasında değişiyordu. Bununla birlikte, bu sınırların, devletler hukukunun bir kuralı olup olmadığı daima bir tartışma konusu olmuştur. Nitekim, bu yüzden, 1958 sözleşmesinde bu konuya hiç değinilmemiştir. Yalnız, Karasuları ile Bitişik Bölge hakkındaki Sözleşmenin 24 üncü maddesinde, bu iki deniz kesiminin genişliğinin 12 mili aşmayacağı belirtiliyor. Tabii, bu hükmün muhalif mefhumundan, karasularının en çok 12 mil olabileceği anlamını çıkarmak mümkün. Ancak, sözleşme sadece âkit devletler arasında geçerli olduğundan, bunun tüm devletleri bağlayan bir devletler hukuku kuralı olduğu söylenemez. Kaldı ki, Komitedeki tartışmaların ortaya koyduğuna göre, sözleşmeye taraf olan bir çok devletler bile böyle bir yorumu kabul etmemektedirler. Bu devletlere göre, eğer karasularının en çok 12 mil olabileceği kabul edilseydi, bu konuda sözleşmeye sarıh bir hüküm konulurdu.

Karasularının genişliği, ya da bu suların âzamî ve asgarî sınırları konusunda devletlerin tümü, ya da belirli bir çoğunluğu tara-

findan kabul edilmiş bir devletler hukuku kuralının bulunmaması, son 20 yıl içinde bazı devletlerin sahillerine bitişik denizler üzerinde, gerek nicelik, gerek nitelik bakımından geleneksel sınırları çok aşan, aşırı bazı iddialarda bulunmalarına imkân vermiştir. Üç Lâtin Amerika devleti olan Peru, Şili ve Ekvador'un 1952 yılında yayınladıkları bir demeç ile başlatılan bu iddialar, devlet hukukunun başka konularında az rastlanan bir kurum ve kavram kargaşalığına sebep olmuştur. Bu üç devlet, sahillerinden itibaren 200 millik bir deniz alanı ile deniz yatağı ve toprak-altı üzerinde «münhasır yetki ve egemenlik» hakkına sahip olduklarını ilân ediyorlardı. Başka bir deyişle, bu devletler, tek yanlı bir davranış ile karasularını 200 mile çıkarmış oluyorlardı. Bundan sonra, «karasuları», «münhasır balıkçılık alanı», «tercihli balıkçılık alanı» v.s. gibi isimler altında «200 millik mesafe kıstası» giderek yaygınlaşmıştır. Deniz Yatağı Komitesinin son toplantısında, Lâtin Amerika devletlerinin çoğunluğu başta olmak üzere, bir çok Afrika devletleriyle, Hindistan ve Seylan gibi Asya devletleri de dahil, bizim saptayabildiğimiz en az 25 devlet bu kıstas lehine konuşmuşlardır. 200 millik mesafe kıstasının devletler arasında süratle yaygınlaşması, Deniz Yatağı Komitesi toplantısının en fazla göze çarpan özelliklerinden biri, belki de başta geleni idi.

Öyle sanıyoruz ki, bazı devletlerin geniş deniz alanları üzerindeki iddiaları, kıt'a sahanlığı üzerindeki iddialardan esinlenmiştir. Kıt'a sahanlığı da, deniz hukukunun, İkinci Dünya Savaşından sonra gelişmiş bir kurumudur. Fakat, ilk iddialardan kısa bir süre sonra, kıt'a sahanlığı, devletlerin büyük bir çoğunluğu tarafından tasvip görmüş ve özellikle bu konudaki 1958 sözleşmesinden sonra deniz hukukunun bir kurum haline gelmiş görünüyor. Buna karşılık, 200 millik mesafe kıstası, başta Birleşik Amerika ve Sovyetler Birliği olmak üzere, şimdilik, büyük denizci devletlerin çoğunluğunun direnci ile karşılaşmaktadır.

Lâtin Amerika devletlerinin başlattıkları 200 mil kıstasının Afrika ve Asya devletleri arasında süratle yayılmasının başlıca iki nedene dayandığını sanıyoruz. Birincisi, bu devletlerin çoğunun kıt'a sahanlığının (özellikle, kıt'a sahanlığı için 200 metre derinlik ölçüsü kabul edilirse) çok dar olması ve çoğu yerlerde sahilden itibaren birkaç mili aşmaması. İkincisi ve herhalde daha önemlisi de, bu devletlerin sahillerinde ve 200 mili aşmayan bir deniz alanı içinde zengin balık kaynaklarının bulunması. Örneğin, az gelişmiş bir ülke olmasına rağmen, Peru, dünyanın en çok balık avlayan ülkesidir. Bu devlet, karasularını 200 mile çıkararak, Tuna balığı baki-

mından çok zengin olan Humboldt deniz akıntısını ulusal yetki alanı içine almak istemektedir. Buna benzer durumlar, diğer Lâtin Amerika devletleriyle Afrika ve Asya devletleri için de söz konusu. Az gelişmiş oldukları için, bu devletlerin çoğunluğu bugün bu bölge içindeki tüm balık potansiyelini kullanamamakla birlikte, balık avlama olanaklarının giderek arttığını ileri sürerek, yabancıların kendi sahillerinde avlanmalarını önlemek istemektedirler.

Öte yandan, 200 mil üzerinde ısrar eden devletlerin bu deniz alanı üzerindeki yetkilerin kapsam ve niteliği hakkında tekdüzen bir görüşe sahip olmadıkları anlaşılıyor. Bu devletlerden bir kısmı, bu alan üzerinde, aynen karasularında olduğu gibi tam ve münhasır yetki hakkı, yâni egemenlik iddiasında buldukları halde, diğerleri, çoğu zaman açıkça belirtmemekle birlikte, belli konularda, örneğin balıkçılık konusunda bu tür hak isteminde bulunuyorlar. İşte, bu iddiaların, denizler konusundaki geleneksel devletler hukuku kuralları ile ifade edilememesi, yukarıda sözünü ettiğimiz kurum ve kavram kargaşalığının nedenini teşkil ediyor. Örneğin, bu devletlerden bir kısmı, karasularının dışındaki belirli bir deniz alanı üzerinde münhasır balıkçılık hakkının tanınması gereğinden söz etmişlerdir. Oysa, bilindiği gibi, devletler hukukunun ne teamülî kuralları, ne de ahdî kuralları böyle bir hakkı öngörmektedir. Bu isteklerin, bitişik bölge kavramı ile izahı da mümkün değil. Çünkü, bitişik bölgede münhasır balıkçılık hakkına devletler hukuku cevaz vermemektedir. Aynı biçimde, bu iddialar kıt'a sahalığı kavramı ile de anlatılamaz; kıt'a sahalığı, denizler üzerinde değil, deniz yatağı ve bunun toprak altındaki haklarla ilgilidir. Nihayet, 200 millik kıstasın kabulünü isteyen devletlerin çoğunluğu, bu deniz alanı üzerinde yabancı devletlerin gemilerine tanınan serbest sey-rüsefer hakkının saklı kalacağından söz etmişlerdir ki, bunun da teamülî ve ahdî hukuk kuralları ile izahı mümkün değildir. Eğer bir deniz alanı üzerinde sahildar devletin tam yetkisi ve egemenlik hakkı varsa, buradan «serbest geçiş hakkı» değil, ancak «zararsız geçiş hakkı» söz konusu olmak gerekir.

III. Kısa adıyla 77'ler diye bilinen Asya-Afrika-Lâtin Amerika devletleri arasında taraftar kazanan bu iddialara, açık deniz balıkçılığı yapan, gelişmiş ve güçlü devletler karşı çıkmışlardır. Başta Doğu bloku devletlerinin tümü üzere, Birleşik Amerika ve Fransa bu kategoriye giriyor. Fakat, açık deniz balıkçılığı yapan, gelişmiş devletlerin tümünün bu görüşte olduğunu söylemek de doğru olmaz. Örneğin, sahillerine bitişik, fakat geleneksel karasuları dışındaki denizlerde büyük çapta balık avcılığı yapan İzlanda ve

Norveç gibi devletler de, karasuları dışındaki belirli bir alanda sa-
hildar devlete münhasır, ya da tercihli balıkçılık hakkının tanınma-
sı görüşünü savunmuşlardır. Sovyetler Birliği ve diğer Doğu Av-
rupa devletlerinin temsilcileri ise, karasularının en çok 12 mil ola-
bileceğini savunmakla birlikte, bu alan dışında sahildar devletin
sahip olabileceği yetkiler konusunda «esnek» bir görüşe sahip ol-
duklarını ifade etmişlerdir. Ancak, bu kişiler «esnek» görüşten
neyi kastettiklerini hiç bir zaman açıkça söylememişlerdir.

Karasularının genişliği, ya da münhasır deniz alanının kapsamı
ile ilgili, önemli saydığımız diğer bir gelişme, büyük denizci dev-
letlerin bu konudaki geleneksel görüşlerinde yaptıkları değişiklik-
lerdir. Nitekim, yakın zamanlara değin, 3 millik karasularının dev-
letler hukukunun bir kuralı olduğunda ısrar eden Birleşik Amerika
ve İngiltere, artık bu görüşlerini tamamen terkederek, her devle-
tin 3 ilâ 12 arasında değişen bir genişlikte karasularını serbestçe
saptayabileceğini açıkça kabul etmektedirler. Ama, bunu yaparken,
bu devletler, eskiden açık deniz statüsüne tabi olduğu halde karasu-
larının genişletilmesiyle bu statüsünü kaybederek ulusal sular içine
giren boğazlarla, uluslararası seyrüseferde kullanılan önemli su
geçitlerinden yabancı gemilerin, eskiden olduğu gibi tam bir ser-
bestlikle geçmesi isteminde bulunmuşlardır. Amerikan temsilcisi-
nin deyimi ile, bu tür boğazlarda açık deniz statüsüne tabi bir «ko-
ridor» bulunacaktır. Bu «koridor» dan yabancı devletlerin gemileri
«zararsız geçiş» kuralına tabi olmadan geçebileceklerdir. Hemen
belirtmek gerekir ki, ticaret gemilerinden çok, savaş gemilerinin
geçişini bakımından önemli görülen bu teklif, Batılı ve Doğulu bir
çok denizci devletlerin tasvibi ile karşılaşırken, ülkelerinin coğra-
fî konumu ve/veya sahip oldukları adalar dolayısıyla bu tür bo-
ğazları veya su geçitlerini ellerinde bulunduran bir çok devletlerin
şiddetli tepkilerine yol açmıştır. Örneğin, Ege Denizindeki adaları
dolayısıyla Yunanistan, Cebelitarık Boğazı nedeniyle İspanya, tüm
ülkesi adalardan müteşekkil olduğu için Filipinler bu görüşe itiraz
eden devletlerin başında geliyordu.

Birleşik Amerika'nın, sahildar devletlerin yetkisine giren deniz
alanları konusunda geleneksel tutumunda yaptığı değişiklik bun-
dan ibaret de değil. Bu devlet, karasuları dışında ve bu sularla açık
deniz arasında sahildar devletin özel hak ve yetkilere sahip olacağı
mutavassıt bir deniz alanının kabulünü önermiştir. Genişliği belir-
tilmeyen bu alanının deniz yatağı ve toprak-altı ile üstündeki sular-
da sahildar devlet ile kurulması önerilen uluslararası sistem ortak-
laşa bazı hak ve yetkilere sahip olacaktır. Yâni bu bölge üzerinde

ulusal unsurlarla, uluslararası unsurların çıkarları bağdaştırılmaya çalışılacaktır. Sovyetlerin, yukarıda sözünü ettiğimiz «esnek» görüşü de bu öneriden esinlenmiş olabilir.

Böylece, denizler üzerinde devletlerin hakları ve yetkileri konusunda «Doğu ve Batı»nın gelişmiş devletleriyle «Güney»in gelişmekte olan devletleri, ideolojik bloklaşmayı aşan bir çıkar gruplaşmasına girişmişlerdir. Komitede ele alınan konuların teknik nitelikte olması ve devletlerin yakın gelecekteki çıkarları ile ilgili bulunması, böyle bir gruplaşmanın meydana gelmesini kolaylaştırmıştır. Gelişmiş devletler denizler üzerinde alışageldikleri hareket serbestliklerini ve ekonomik çıkarlarını korumak için devletlerin münhasır yetkisi içine giren deniz alanlarını daraltmak isterken, olanaklarının darlığı yüzünden açık denizlerin serbestliği ilkesinden zaten sınırlı ölçüde yararlanan, ya da hiç yararlanamayan gelişmekte olan devletler ise, münhasır yetki alanını imkân ölçüsünde genişletmek istemektedirler. Bu iki devlet grubunun çıkarlarını bağdaştıracak bir formül üzerinde anlaşmaya varılamadığı takdirde, yakın bir gelecekte, denizlerde küçük savaş niteliğini alabilecek çatışmalarla sık sık karşılaşılacaktır.

IV. Sınırlar sorunu, Komite'nin asıl ilgi alanı ve çalışma konusu olması gereken, ulusal yetki ötesindeki deniz yatağı ve toprak altı zenginliklerinin işletilmesini sorununu geniş ölçüde gölgelemiştir. Bununla birlikte, bu konuda da başta Birleşik Amerika, Sovyetler Birliği, Hindistan ve Tanzanya olmak üzere bir çok gelişmiş ve gelişmekte olan devletler önemli önerilerde bulunmuşlar, karar tasarıları sunmuşlardır. Deniz yatağının ve toprak-altının işletilmesi konusunda başlıca iki nokta üzerinde durulmuştur : Birincisi, işletme için kabul edilecek rejimin niteliği, ikincisi de bu amaçla kurulacak mekanizmanın niteliği.

Komiteye sunulan tasarılarından ve devlet temsilcilerinin yaptıkları konuşmalardan, rejim ve mekanizma konularında özellikle şu noktalar üzerinde geniş tartışmaların cereyan edeceği anlaşılıyor : Deniz yatağı ve toprak-altı madenlerinin işletilmesi için, Birleşmiş Milletler dışında ayrı bir örgüt kurulacak mı? Kurulacak ise, bunun Birleşmiş Milletlerle ilişkisi ne olacaktır? Kurulacak örgüt deniz yatağındaki madenlerin tümünü kendisi mi işletecek, devletlere veya özel teşebbüse lisans mı verecek, yoksa bunun ikisi arasında karmaşık bir sistem mi kurulacak? Devletlerin ulusal yetkisi dışında kalan denizlerin yatağı ve toprak-altı bir bütün olarak mı kabul edilecek, yoksa parçalara ve bölgelere mi ayrılacak?

Gelişmekte olan devletlerin bir çoğunun işletmenin münhasıran, ya da geniş ölçüde örgüt tarafından yapılmasını istemesine karşılık, gelişmişlerin çoğunluğu lisans sistemini savunmuşlardır. Gelişmekte olan devletler, lisans sisteminin uygulanması halinde, teknik olanaklara sahip bulunmadıkları için, işletme hakkının, ya doğrudan doğruya, ya da dolaylı olarak gelişmiş devletlere verilmesinden endişeleniyorlar. Eğer işletme doğrudan doğruya örgüt tarafından yapılırsa, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun kararlarında da öngörüldüğü üzere, buradan sağlanacak gelirin gelişmekte olan devletlerin kalkınmaları için harcanması olanağı artacaktır. Gelişmişler ise, hiç bir örgütün böyle bir işin üstesinden gelemeyeceğini, kırtasiyeye boğulacağını, işletme için gerekli teknik ve malî olanaklar zaten onlar tarafından sağlanacağından, kendilerinin geniş katkısı olmadan kurulacak örgütün varolan bir potansiyeli insanlık yararına kullanmaktan yoksun, faydaları sınırlı ve zayıf bir örgüt olmaya mahkûm olduğunu ileri sürmüşlerdir. Öte yandan, diğer bazı devletler ise bağdaştırıcı bir görüşe taraftar görünmüşlerdir. Bunlar, araştırma ile işletme arasında ayırım yaparak, araştırma işinin lisans sistemi ile, işletmenin ise, ya doğrudan doğruya örgüt tarafından, ya da karmaşık bir sistem marifetiyle yürütülmesini savunmuşlardır.

Bunlarla yakından ilgili başka bir sorun da, işletmeden sağlanacak gelirlerin dağıtılmasıyla ilgili. Genel Kurulun kararlarına göre, bu gelirlerin dağıtılmasında gelişmekte olan devletlerin durumuna özel bir yer verilmesi gerekiyor. Bunu sağlayacak düzenlemeler ne olabilir? Aynı biçimde, işlenmemiş, maden cevheri ihracatçısı gelişmekte olan bir çok ülkeler, deniz yatağı ve toprak-altından çıkarılacak yeni madenlerin, zaten pek istikrarlı olmayan dünya maden fiyatları üzerindeki olumsuz etkisinin de gözönünde bulundurulması gereği üzerinde durmuşlardır. Nihayet, niteliği ne olursa olsun, kurulacak mekanizmanın, gelişmekte olan ülkelerin vatandaşlarını deniz madenciliği ile ilgili teknik konularda eğitmek, onları bu alanda yetiştirmek için gerekli tedbirleri alması zorunluluğu da, az gelişmişlerin üzerinde durduğu diğer bir konu olmuştur. Bu devletler, deniz madenciliğinden elde edilecek gelirlerin bir kısmının bu amaçla sarfedilmemesi halinde, kendilerinin sürekli olarak gelişmiş devletlere tabi olmakta devam edeceklerini, böylece, deniz madenciliğinin kendilerine yarardan çok zarar getirebileceğini ileri sürmüşleridir.

Kurulması düşünülen örgütün, ya da mekanizmanın yapısına gelince : Yapılan konuşmalar ve sunulan tasarılar incelendiğinde,

mekanizmanın genel yapısı hakkındaki görüşlerde bazı benzerliklerin ve ortak noktaların varlığı göze çarpıyor. Genelleştirilerek ve somutlaştırılarak söylemek gerekirse, bu konuda görüşlerini açıklayan devletlerin çoğunluğu, kurulacak mekanizmanın, örgüte üye olan devletlerin hepsinin temsil edildikleri bir Genel Kurula, üye sayısı sınırlı olan bir Meclise ve bir de sekreterliğe sahip olması fikrindedirler. Bu yapı, bugün dünyada varolan bir çok uluslararası kuruluşların yapısına çok benziyor.

Örgütün organları konusundaki bu görüş yakınlığına karşılık, geniş yetkilerle donatılması düşünülen, bir nevi yürütme organı niteliğindeki Meclise üye seçilmesi ve bu organda karar alma biçimi hakkında devletlerin görüşleri arasında önemli farklar bulunuyor. Örneğin, Birleşik Amerika, Komitenin önceki oturumuna sunduğu bir karar tasarısında (A/AC. 138/25) Meclisin 24 üyeden oluşmasını önermiştir. Bunlardan 6'sı endüstriyel bakımdan en fazla gelişmiş devletler olacak; geri kalan 18 üye, en az 12'si az gelişmiş ülkeler arasından olmak üzere diğer devletler arasından coğrafî dağılıma göre seçilecekler. Sovyetlerin sundukları bir tasarıya göre (A/AC. 138/43) bu organın 30 üyesi bulunacak. Bu 30 üye, 6 grup devletin kendi arasından seçeceği 5'er temsilciden oluşacak. Devletler şu guruplara ayrılacak : (a) Sosyalist devletler; (b) Asya Devletleri; (c) Afrika devletleri; (d) Lâtin Amerika devletleri; (e) Yukarıdaki kategorilere girmeyen Batı Avrupa devletleriyle diğer devletler; (f) Denize sahildar olmayan devletler. Denize sahildar olmayan devletlerin Mecliste her kategoriden bir temsilcisi bulunacak. Hindistan temsilcisinin 13 Ağustos 1971'de, I. Alt-Komitede yaptığı konuşmada ileri sürdüğü teklife göre ise, bu organ, 3'ü denize sahili bulunmayan devletler arasından olmak üzere, coğrafî dağılıma göre seçilmiş 35 üyeden oluşacaktır. Görüldüğü gibi, Meclisin kompozisyonu konusunda devletlerin görüşleri arasında önemli farklar bulunuyor. Aynı biçimde, bu organda karar alma biçimi de gene önemli sorunlar ortaya çıkarabilecek nitelikte. Nitekim, bazı büyük devletler, bir kısım uluslararası kuruluşlardaki, bu arada Birleşmiş Milletlerin Güvenlik Konseyindeki oy verme ve karar alma usulünden esinlenerek, Deniz Yatağı örgütünün yürütme organında, belli devletlere, ya da devletler gurubuna özel bir ağırlığın, yâni bir nevi veto yetkisinin tanınmasını önermişlerdir. Ancak, gelişmekte olan devletlerin büyük bir kısmı buna şiddetle itiraz etmişlerdir.

V. Konferansta ele alınan konular karşısında Türkiye'nin durumuna gelince :

Üç yanı denizlerle çevrilmiş olan ülkemizin, deniz hukuku ile

ilgili gelişmelere özel bir önem vermesi gerekiyor. Karadeniz'den tek çıkış yolu olan boğazların Türk kara ülkesi ile çevrilmiş bulunması, Marmara Denizi'nin özel durumu, Akdeniz, Ege Denizi ve Karadeniz'in siyasal, ekonomik, hukukî, askerî ve coğrafî bakımlardan bir çok özellikler göstermesi, bu konuya verilmesi gereken önemin başlıca nedenlerini teşkil ediyor. Bu hususları göz önünde bulundurarak, biz, Deniz Yatağı Komitesi'nin ilerdeki toplantıları için Türk görüşü saptanırken, şu noktalar üzerinde önemle durulması gerektiği inancındayız :

1. Sayıları giderek artan bir devlet gurubu, çeşitli isimler altında ve farklı ölçülerde, ulusal yetki içine giren deniz alanlarını genişletmek istemektedir. Türkiye'nin balıkçılık, savunma, madencilik, seyrüsefer v.d. konulardaki çıkarları, bu istekler karşısında nasıl bir politika izlemesini gerektiriyor? Karasuları kanunumuzdaki hükümler bu bakımlardan ülkemizin çıkarlarını karşılamak için yeterli midir?

2. Türkiye'nin kıt'a sahanlığı konusundaki görüşü nedir? Bindiği gibi, bir çok devletler kıt'a sahanlığı konusunda özel kanunlar kabul etmişlerdir. Türkiye 1958 tarihli Kıt'a Sahanlığı Sözleşmesine taraf olmadığı gibi, bizim bildiğimiz kadarı ile, bu konuda belirli bir görüşümüz de yok. Devletlerin denizleri ve deniz yatağını paylaşma yarışına girdikleri şu sırada, bizim bu konudaki görüşümüzün belirlenmemiş olması, doldurulması gereken bir boşluğu teşkil ediyor.

3. Türkiye ileride okyanus balıkçılığı yapmayı düşünüyor mu? Eğer düşünüyor ise, ulusal yetki dışındaki açık deniz alanını daraltacak olan mesafe kıstasının ülkemizin çıkarları üzerindeki muhtemel etkisini incelemek ve bu konudaki görüşümüzü ve tutumumuzu saptamak gerekir.

4. Kıyılarımıza yakın ve şimdiki karasularımızın dışındaki alanların deniz yatağı ve toprak altındaki maden potansiyelinin bir etüdü yapılmalıdır. Ulusal yetki sınırları ötesindeki deniz yatağı ve toprak-altının statüsü konusunda Türkiye'nin görüşü saptanırken, bu etüdün bulgularından yararlanılmalıdır.

5. Deniz kesimlerinin sınırları saptanırken, Türk Boğazlarının bugünkü statüsünün, yâni Montreux Sözleşmesi hükümlerinin doğrudan doğruya, ya da dolaylı olarak söz konusu olması mümkün. Konferansta bu konuya değinilmesi halinde, Türkiye'nin tutumunun ne olacağının açıkça belirlenmesi gerekiyor. Bu vesileyle şunu söylemek gerekir ki, Komitede yapılan görüşmelerde, baş-

ta Birleşik Amerika ve Sovyetler Birliği olmak üzere bir çok devletler, statüsü başka bir anlaşma ile saptanmış olan boğazların durumunun saklı kalacağını açıkça belirtmekte yarar görmüşlerdir.

6. Türk Boğazlarından geçen gemilerin yıldan yıla artması, trafik sıkışıklığına ve kazalara sebep olmaktadır. Bu konuda alınabilecek tedbirler konusunda Montreux Sözleşmesinde yeterli hükümler bulunmuyor. Bu sorun, yalnız Türk boğazları için değil, dünyadaki bir çok boğazlar için çözümlenmesi gereken önemli bir sorundur. Nitekim, boğaz sahillerini ellerinde bulunduran Singapur, Endonezya, İspanya, Fas, Danimarka, İsveç ve Filipinler gibi devletler bu konuya özel bir önem veriyorlar. Hazırlanması düşünülen sözleşmeye bu konuda hükümler konulması olasılığı var. Türk Boğazları üzerindeki muhtemel etkisini düşünerek, Türkiye'nin de bütün boğazlar için kabul edilebilecek genel hukuk kuralları konusundaki görüşünü saptaması gerekir.

7. Deniz yatağı ve toprak altındaki madenlerin işletilmesinden mütevellit kirletilmiş denizler konusunda Türkiye'nin görüşü nedir? Bilindiği gibi, kirli denizler sahildar devletlere bir çok zararlar verebilmekte, canlı kaynakların yokolmasına sebep olabilmektedir. Karadenizin kirletilmesi, akıntılar nedeniyle, sonuçlarını, Türkiye'nin balık avcılığında önemli bir yer tutan boğaz suları üzerinde gösterebilecektir.

8. Komitede, ulusal yetki içine giren deniz alanlarının geleneksel sınırlar dışına taşırılması kabul edilirse, gemilerin seyrüsefer serbestliği ve balıkçılık bakımlarından Ege Denizindeki durumumuzun incelenmesi gerekmektedir. Tahmin edilebileceği gibi, karasularının genişletilmesi halinde, Ege Denizi, sahip olduğu adalar dolayısıyla bir Yunan iç denizi haline gelebilir.

9. Marmara Denizindeki tarihî haklarımızın saklı tutulması konusunda, kabulü muhtemel sözleşmeye gerekli hükümlerin konulması için çalışmalar yapılması zorunlu görülmektedir. Hatırlanabileceği gibi, gerek 1958, gerek 1960 konferanslarında tarihî körfezler ve tarihî sular sorunu ele alınmış, fakat bu hususta herhangi bir anlaşmaya varılamamıştı. Bu sorunun yeniden ele alınması olasılığı vardır.

10. Ulusal yetki dışındaki deniz yatağı ve toprak altındaki doğal kaynakların işletilmesi konusundaki görüşlerimizin saptanması sırasında şu hususların gözönünde bulundurulması gerekiyor : (a) Birleşik Amerika teklifinde öngörüldüğü biçimde, açık deniz ile karasuları arasında, nicelik ve nitelik bakımından geleneksel bi-

tişik bölgeden farklı bir bölgenin kabul edilip edilmeyeceği; (b) Açık denizlerin deniz yatağı ve toprak altındaki madenlerin işletilmesi için özel bir örgütün kurulup kurulmayacağı; (c) Bu örgütün yapısı ve yetkilerinin niteliği; (d) Araştırma ve işletme işlerinin örgüt tarafından mı, devletler tarafından mı, yoksa karmaşık bir sistem marifetiyle yürütüleceği; (e) İşletmeden sağlanacak gelirlerin ne biçimde dağıtılacağı.

11. Nihayet, Deniz Yatağı Komitesinin bundan sonra yapacağı toplantılarla, 1973 yılında toplanması düşünülen deniz hukuku konferansına, devletler hukuku ve deniz madenciliği yanında, balıkçılık ve savunma konularında yetkili uzmanların da katılması, ülkemizin çıkarlarının savunulması bakımından yararlı, hatta zorunlu görülmektedir.

Böylece, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun **ad hoc** Deniz Yatağı Komitesinin 1971 yılının Temmuz ve Ağustos aylarındaki toplantılarıyla ilgili gözlemlerimizi ve izlenimlerimizi özetlemiş oluyoruz. Komitenin çalışmaları ve toplantılar sırasında ileri sürülen görüşler ve fikirler hakkında daha etraflı bilgi için, Komite zabıtlarına ve diğer belgelere başvurmak mümkün. Münferit devletlerin çeşitli konulardaki karşılaştırmalı görüşleri ise, Birleşmiş Milletler Sekreterliği tarafından hazırlanması kararlaştırılan şematik tabloda yer alacaktır.